

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
VEFATININ 100. YILINDA
ALİ EMİRİ ÖZEL SAYISI
YIL 10, EYLÜL 2024

Emre ŞENGÜL

Giresun Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Öğrencisi
Giresun/TÜRKİYE
emresengul616@gmail.com
ORCID

**KELİMÎ VE YAYIMLANMAMIŞ
BİR GAZELİ**

**KELİMÎ AND AN UNPUSLIHED
GHAZAL**

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 27.06.2024	Received Date: 27.06.2024
Kabul Tarihi: 05.08.2024	Accepted Date: 05.08.2024
Yayımlanma Tarihi: 30.09.2024	Date Published: 30.09.2024

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Şengül, Emre. "Kelîmî ve Yayınlanmamış Bir Gazeli". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]* Vefatının 100. Yılında Ali Emîrî Özel Sayısı, (Eylül 2024), 1011-1021.

Şengül, Emre. "Kelîmî and an Unpuslihed Ghazal". *Hikmet-Journal of Academic Literature* Special Issue on the 100th Anniversary of Ali Emîrî's Death, (September 2024), 1011-1021.

10.28981/hikmet.1505912

Emre ŞENGÜL

KELİMÎ VE YAYIMLANMAMIŞ BİR GAZELİ

KELİMÎ AND AN UNPUBLISHED GHAZAL

ÖZ

Klasik Türk edebiyatının önemli başvuru kaynakları arasında gösterilen şiir mecmuaları, yazıldıkları dönemin ve derleyicisinin edebî zevkini yansıtan önemli kültür hazinelerimizdendir. Nitekim mecmualarda divan sahibi olmayan ya da divanına henüz ulaşamayan şairlerin manzumelerine erişmemiz mümkündür. Bununla birlikte mecmualar, kaynaklarda adına rastlanmayan şairlerin tanınmasına olanak sağlamasının yanı sıra divan sahibi şairlerin divan veya divan neşirlerinde yer almayan manzumelerini içermesi yönüyle de kayda değer öneme sahiptir. Dolayısıyla hazine niteliği taşıyan şiir mecmualarının yeni harflere aktarılması metin neşri açısından büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada Yapı Kredi Araştırma Kütüphanesi Y 0385 numarada kayıtlı şiir mecmuasından hareketle 17. yüzyılda yaşamış Kelîmî'nin daha önce yayımlanmamış bir gazeli tarafımızca tanıtılacaktır. Kelîmî'nin hayatı ve edebî kişiliği hakkında bilgiler oldukça sınırlı olmakla beraber kaynaklarda padişahın özel günlerinde hazır bulunan askerler olan solaklar zümresinden olduğu belirtilmektedir. Kaleme aldığı manzumelerinde beşerî duyguları dile getiren Kelîmî, yaşadığı dönemdeki olay ve kişilere de kayıtsız kalmamıştır. Çalışmanın giriş bölümünde mecmua kavramı tanıtılacak ve klasik Türk edebiyatı araştırmaları bakımından önemine kısaca değinilecektir. Birinci bölümde Kelîmî'nin hayatı ve edebî kişiliğine dair bilgiler aktarılacak, ikinci bölümde gazelin yer aldığı mecmua tavsif edilecek, üçüncü bölümde ise gazelin çeviri yazılı metni sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: XVII. yüzyıl, Kelîmî, Şiir Mecmuası, Divan, Yayımlanmamış Gazel.

ABSTRACT

Poetry magazines, which are among the important reference sources of classical Turkish literature, are among our important cultural treasures that reflect the literary taste of the period in which they were written and their compilers. As a matter of fact, it is possible to access the verses of poets who do not have a divan or whose divan is not yet available. In addition to this, magazines are of considerable importance in that they enable the recognition of poets whose names are not found in the sources, as well as containing verses of poets with divans that are not included in divans or divan editions. Therefore, the translation of poetry magazines, which are treasures, into new letters is of great importance in terms of text publication. In this study, we will introduce a previously unpublished ghazal of Kelîmî, who lived in the 17th century, based on the poetry magazine registered in Yapı Kredi Research Library, number Y 0385. Although the information about Kelîmî's life and literary personality is quite limited, it is stated in the sources that he belonged to the clan of solaks, the soldiers who were present at the sultan's special occasions. Kelîmî, who expressed human emotions in his poems, was not indifferent to the events and people of his time. In the introduction part of the study, the concept of magazine will be introduced and its importance in terms of classical Turkish literature research will be briefly mentioned. In the first part, information about Kelîmî's life and literary personality will be given, in the second part, the collection containing the ghazal will be introduced, and in the third part, the translated text of the ghazal will be presented.

Keywords: 17th Century, Kelîmî, collection of Poetry, Divan, Unpublished Ghazal.

Giriş

Arapça cem' kökünden türetilen mecmua sözcüğü sözlükte "toplanıp biriktirilmiş, tertip ve tanzim edilmiş şeylerin hepsi, seçilmiş yazılardan meydana getirilen yazma kitap dergi" (Devellioğlu, 2013, 689) anlamlarına gelir.

İslamî kültür geleneği içerisinde mecmua türü, Hz. Peygamber'in hadislerinin kayıt altına alınma gereksiniminin sonucu olarak gelişmeye başlamıştır. Sahabeler, Hz. Peygamber'den duyduklarını imkânları el verdiği kadarıyla ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda kaydetmişlerdir. Başlangıçta hadis derleme geleneği; sahife, cüz ve kitap gibi adlarla anılırken daha sonra ihtiyaçlar doğrultusunda bâblara göre tasnif etme işlemlerine tabi tutularak sürdürülmüş ve tasnif sonucu ortaya konulan eserlere mecmua ile aynı kökten türeyen el-câmi adı verilmiştir. Türk edebiyatında ise mecmuaların şekil veya konu bakımından müstakil eser olarak ne zaman kaleme alındıkları ile ilgili net bir tarih belirtmek oldukça güçtür. Fakat eldeki mevcut bilgilerden hareketle mecmua türünün XV. yüzyılda teşekkül etmeye başladığını söylemek mümkündür. Ömer Bin Mezîd tarafından 1437'de derlenen *Mecmûatü'n-Nezâir* adlı nazire mecmuası Türk edebiyatında türünün ilk örneği olarak kabul görmüştür. XV. yüzyılda nazire mecmuası olarak karşımıza çıkan bu gelenek, XVI. yüzyıldan itibaren farklı şairlere ait, farklı türdeki eserlerin derlendiği defterler şeklinde devam etmiştir. XVI. yüzyılda dönemin edebî muhitinin de etkisiyle mecmuaların sayısında bir artış yaşanmış ve XIX. yüzyıla kadar hatta bu yüzyıldan sonra da varlığını katkı sağlayarak sürdürmüştür (Şenödeyici-Akdağ, 2015, 368).

Klasik Türk edebiyatında edebî bir terim olarak mecmua, çoğu zaman müellifi veya müstensihi belli olmayan, derleyicisinin zevkine göre içeriği oluşturulan, farklı sanatçıların değişik türlerdeki eserlerini ihtiva eden ya da tek bir tür veya form etrafında şekillenen manzum, mensur veya manzum-mensur karışık defterler anlamında kullanılmıştır. Mecmualara alınan şiir veya düzyazıların seçiminde, derleyicinin beğenisi ve dünya görüşü belirleyici ölçüttür. Mecmua derleyicisi, kendi sanat anlayışına bağlı olarak beğendiği şairlerin manzumelerini veya nâsirlerin nesirlerini mecmuasına dahil edebilir. Bu durum, mecmuaların herhangi bir ölçüte göre kaleme alınmadığını, tamamen derleyicinin edebî zevkine göre şekillendirildiğini göstermektedir (Şenödeyici-Akdağ 2015, 367). Mecmualarda divan sahibi olmayan ya da divanına henüz erişilemeyen şairlerin şiirlerine erişmemiz mümkündür. Bununla birlikte kaynaklarda adına rastlanmayan şairlerin tanınmasına olanak sağlamasının yanı sıra divan sahibi şairlerin divan veya divan neşirlerinde yer almayan manzumelerini içermesi yönüyle de kayda değer öneme sahiptir.

Kimi şiirlerin sadece mecmualarda bulunmasının birçok nedeni olabilir: Öncelikle şair, beğenmediği şiirlerini divanına almayı uygun görmemiş olabilir veya bu şiirler karalama halinde kalmıştır ve mecmuayı tertip eden bunları görüp eserine almıştır. Belki bu şiirleri şair, divanını tertip ettikten sonra

kaleme almıştır ya da bunları divanına alması için ömrü vefa etmemiştir. Mecmuayı teşkil eden müstensihin yararlandığı nüsha kaybolmuş veya şairlerin divanlarını neşreden araştırmacılar tarafından görülmemiştir. Müstensihin bu şiirleri ilave etmesi, aynı mahlaslı şairleri karıştırmaması, bazı şiirlerde sadece mahlasları değiştirmesi de mümkündür. Her ne sebep olursa olsun mecmuaları, tıpkı divanlarda olduğu gibi şairlerin şiirlerini içeren birinci derecede öneme haiz kaynaklardan görmek gerekir (Kesik, 2016, 80). M. Fatih Köksal (2013, 327)'ın da belirttiği üzere "Zira mecmualara hep şüpheyile baktığımız takdirde diğer yazmalara, söz gelimi dîvân nüshalarına da aynı kuşkuyla yaklaşmaktan bizi ne alıkoyacaktır?" Dolayısıyla son yıllarda mecmuaların klasik Türk edebiyatına mensup şairlerle ilgili yeni verilere olanak sağladığını ve edebiyat tarihimize yeni bir ivme kazandırdığını göz ardı etmememiz gerekir. Bu amaç doğrultusunda çalışmamıza konu olan Yapı Kredi Araştırma Kütüphanesi Y 0385'de kayıtlı şiir mecmuasından hareketle 17. yüzyılda yaşamış Kelîmî (Patburun-zâde Eyyüb Çelebi)'nin daha önce yayımlanmamış bir gazeli tarafımızca ilim dünyasına tanıtılacaktır.

1. Kelîmî (Patburun-zâde Eyyüb Çelebi) Hayatı ve Edebî Kişiliği

Asıl adı Eyyüb'dür. "Potburun-zâde/Patburun-zâde" lakabıyla tanınır (Aksoyak, 2015). *Beliğ Tezkiresi*'nde "Batburun-zâde" olarak geçer (Abdülkadiroğlu, 1999: 360). Seyrek-zâde Âsım, tezkiresinde şairin asıl adını belirtmeyerek "Kelîm Efendi" ifadesini kullanır. Bununla beraber lakabını ise "Patburun-zâde" olarak kaydeder (Coşkun, 2019, 111). Safâyî, Eyyüb isminin Ebâ Eyyüb-i Ensârî'den geldiğini "Ebâ Eyyüb-ı Ensârî selâtından zuhûr itmüştür." şeklinde söyler (Çapan, 2005, 509). Güftî, tezkiresinde Kelîmî'nin İstanbullu olduğunu "Yâvenüñ tâze tarh-ı makbûli/Patburun-zâde İstanbûlî" beytiyle açıklar (Yılmaz, 2001, 207). *Safâyî Tezkiresi*'nde yer alan "Meşhur Batburunoğlu'nun karındaşıdır." (Çapan, 2005, 509) ifadesinden şairin "Patburun-zâde" namıyla tanınmış bir kardeşi olduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklarda Kelîmî'nin doğum yeri, yılı ve eğitim hayatı hususunda herhangi bir bilgiye rastlanmamakla birlikte sadece *Safâyî Tezkiresi*'nde eğitimi ile ilgili "Evâil-i hâlinde tahsîl-i maârif idüp..." kaydı yer almaktadır (Çapan, 2005, 509). Bu ifadeden şairin belli bir eğitim gördüğü kanısına varılabilir. Kelîmî, padişahın özel günlerinde hazır bulunan askerler olan solaklar zümresindedir ve bu görevden emekli olmuştur (Aksoyak, 2015). Kelîmî'nin ölüm tarihi hususunda tezkirelerde farklı bilgiler yer almaktadır. *Beliğ*'de 1080/1663 (Abdülkadiroğlu, 1999, 360), Âsım'da 1089/1672 (Coşkun, 2019, 111), *Safâyî*'de ise 1098/1686-87 (Çapan, 2005, 509) olarak belirtilir. Fakat Âsım, *Safâyî*'nin ifade ettiği ölüm tarihinin yanlış olduğuna dikkat çeker. Âsım'a göre yanlışlık Kelîmî'nin ölümü üzerine düşülen tarih mısraının imla ve hesaplanışından kaynaklanmaktadır (Coşkun, 2019, 111).

Kelîmî'nin dünya zevklerine ve güzellere ilgi duyan bir tabiatı vardır. Nitekim, Azra adlı bir yahudi kızına gönül vermiş ona kavuşma amacıyla çok çaba sarf etmiş fakat bu aşk macerasının sonu hicranla bitmiştir (Aksoyak, 2015). Bununla beraber şair, yaşadığı dönemdeki olay ve kişilere kayıtsız

2.1. Gazelin Kelîmî'ye Aidiyetine Dair Fikirler

Çalışmamıza kaynaklık teşkil eden mecmuada “Kelîmî Raḥimehu'llâh” başlıklı on manzume bulunmaktadır. Bu manzumelerin 9'u (vr. 97b, vr. 100b, vr. 103b, vr. 108b, vr. 117a, vr. 119b, vr. 154b, vr. 158b) Kelîm mahlaslı olup şairin hazırlanmış *Dîvân*'ında yer almaktadır. Fakat Kelîmî mahlaslı bir gazel (vr. 98b) ise mevcut *Dîvân*'da (Çelen, 1994; Oğuz, 2021) ve şairle ilgili çeşitli biyografik kaynaklarda yer almamaktadır. Bu durum aslında Kelîm ve Kelîmî mahlaslı şairlerin aynı kişiler olduğunu göstermektedir. Nitekim Kelîmî'nin söz konusu *Dîvân*'ındaki manzumeler ile çalışmamıza konu olan gazeli karşılaştırıldığında şairin beşerî duyguları şiirlerinde başarılı bir şekilde yansıttığını, tercih ettiği kelimeler bakımından klasik Türk şiirinin anlam dünyasına hakim olduğunu söylememiz mümkündür.

3. Gazelin Transkripsiyonlu Metni

[98b]

Kelîmî Efendi

Mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün

- 1 Görüp baş çekdügin ḳaddüñ yanında serv-i dil-cûlar
Gümiş zencîre çekmiş bâğ içinde ayağın cûlar
- 2 Ne mümkün gerdenüñ öpmek ki anda ey gül-i ra'nâ
Tolaşmış gül nihâlin mâra beñzer ca'd-ı gîsûlar
- 3 Nigâh itdükçe 'aql u fikr ü hûşum târmâr eyler
'Aceb bilsem ne siḥr eyler baña ol çeşm-i cādûlar
- 4 Derûnum fûrḳat-i ruḥsâr-ı dil-ber yaḳdı sînemde
Göreyin cā-be-cā dūd-ı siyâhumdur degül mûlar
- 5 Alaldan gûşe-i çeşm içre 'aqlum ol gözi fettân
Gice tâ şubḥ olunca gözlerime girmez uyḫular
- 6 Kelîmî ğamze-i cellâdı ḳasd-ı cāna yetmez mi
Atar müjgân oḳın her dem baña ol iki ebrûlar

Yukarıda transkribe edilmiş gazel ile Kelîmî'nin *Dîvân*'ında yer alan gazeller arasında içerik, tercih edilen kelimeler, anlam dünyası ve nazım

teknîği açısından önemli benzerlikler göze çarpmaktadır. Kelîmî, gazelini oldukça yalın bir dil ve akıcı bir üslupla kaleme almıştır. Bunun yanı sıra klasik Türk şiirine mensup şairlerin sıklıkla tercih ettiği “serv-i dil-cû” (b. 1), “gül-i ra'nâ” (b. 2), “çeşm-i câdû” (b. 3), “dûd-ı siyâh” (b. 4) gibi terkiplerden faydalanmıştır. *Dîvân*'ındaki manzumelerinde genellikle beşerî duyguları terennüm eden şair, çalışmamıza konu olan gazelinde de aynı duyguları başarılı bir şekilde yansıtmıştır.

Kelîmî, söz konusu gazelini âşıkâne tarzda kaleme almıştır. Sevgilinin çeşitli güzellik unsurlarına ve özelliklerine değinmiş, bunları etkileyici bir üslupla nazma dökmüştür. Gazelin birinci beytinde şair, sevgilinin boyu ve âşık üzerindeki etkisine vurgu yapmıştır. Klasik Türk şiirinde sevgilinin boyu çeşitli benzetmelere konu olmuştur. Nitekim sevgilinin boyu, uzun ve düzgün olması yönüyle serviye benzetilmiştir. Beyitte âşık, sevgilinin tıpkı servi gibi salınarak yürümesinden dolayı kendinden geçmektedir. Çünkü sevgilinin işveli yürüyüşü âşiğe servinin salınışını hatırlatmaktadır. Bilindiği üzere servi ağaçları, genellikle su kenarlarında bulunan ve yapraklarını dökmeyen bir özelliğe sahiptir. Beyitte şair, akarsuların tıpkı servi gibi salınan sevgilinin güzelliği karşısında kendini zincire bağlayan bir âşık profili çizdiğini belirtmektedir.

Divan şiirinde sevgilinin saçı çeşitli benzetmelere konu olmuştur. Saç; düzensiz, dağınık, uzun, kıvrıkcık vb. özellikleriyle âşığın aklını başından alır, onu esir ve perişan eder. Misk ve anberin kokusu bile sevgilinin saçı kadar güzel kokamaz. Bununla birlikte sevgilinin saçı daima siyah renktedir. İkinci beyitte şair, sevgilinin kıvrıkcık saçının âşık üzerindeki etkisinden bahsetmektedir. Beyitte sevgilinin saçı şekil yönünden yılan benzetilerek nasıl ki gül, fidanı ile bir bütünlük gösteriyorsa sevgilinin dağınık saçının da vücudunu o şekilde sardığını belirtmektedir.

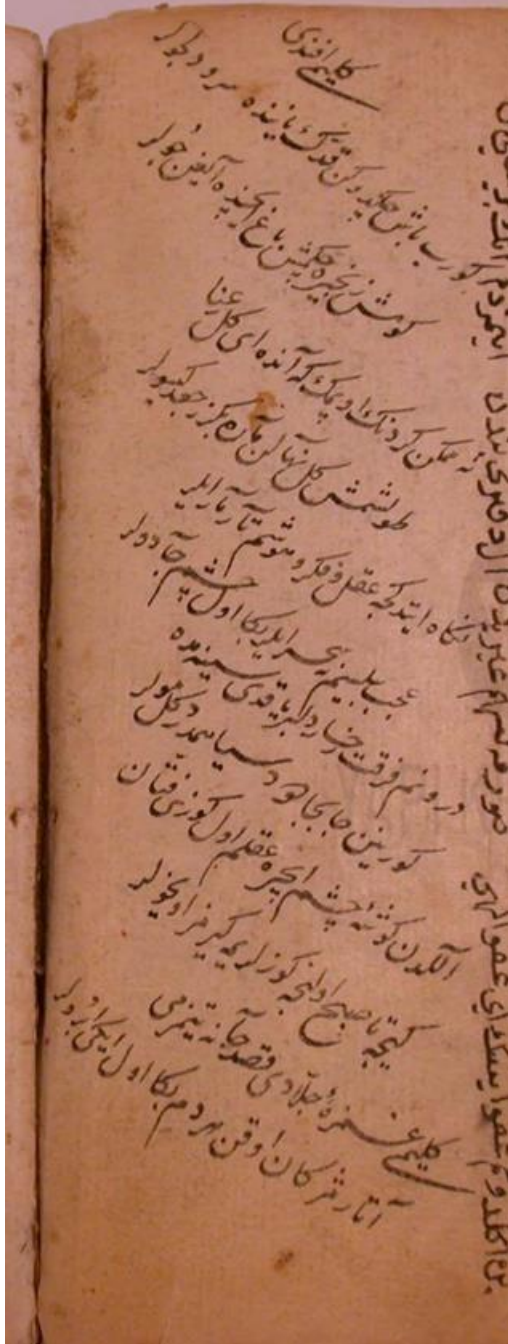
Klasik Türk şiirinde göz, en çok sözü edilen sevgiliye ait güzellik unsurlarındandır. Öyle ki göz; cadı, sâhir, mest, kan dökücü, büyücü vb. gibi özelliklere sahiptir. Sevgilinin gözleri, manalı bakışları ile âşık üzerinde oldukça etkilidir. Bununla birlikte sevgilinin gözü âşıkları etkileme yönüyle daima sihir gücüne sahiptir. Üçüncü beyitte şair, sevgilinin süzgün bakışı ve âşık üzerindeki etkisini dile getirmiştir.

Divan şiirinde âşık, sevgiliye kavuşamamanın verdiği ızdırapla sürekli ah eder. Ah, genellikle âşığın aşk ateşiyle gönlünden çıkan siyah bir duman olarak düşünülür. Âşığın bu feryadı, göğe yükselip Allah katına ulaşır. Bununla birlikte âşığın ateşli ahına sevgili kayıtsız kalır ve yüz vermez. Nitekim dördüncü beyitte de şair, âşığın ayrılık acısından dolayı ah çektiğini etkileyici bir üslupla nazma dökmüştür.

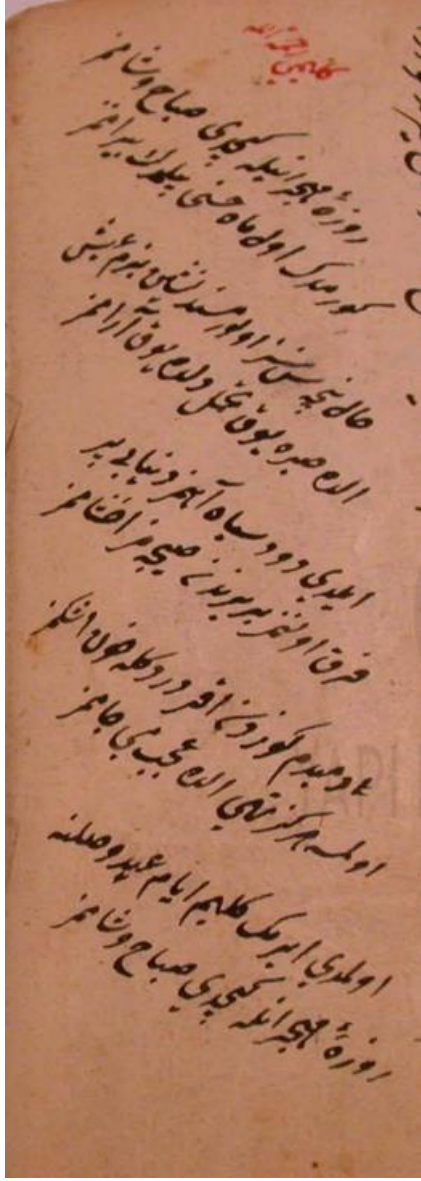
Bilindiği üzere göz, sevgiliye ait bütün özellikleri üzerinde taşır. Zalimlik, nazlanmak, alay etmek, karışıklık çıkarmak vb. özellikler bunlardan bazılarıdır. Sevgili, mahmur bakışlarıyla âşığı etkiler ve ona bakışlarıyla bir

- Coşkun, Ali Osman (hzl.). *Seyrekzâde Mehmed Âsım Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr*. E-kitap: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2019. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/67153,zeyl-i-zubdetu39l-esarpdf.pdf?0>
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. (30. Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi Yay., 2013.
- Kesik, Beyhan. “Bâkî'nin Yayınlanmamış Bazı Şiirleri (Üç Gazel Bir Matla)”. *Aydın Türklük Bilgisi Dergisi* 2 (2016), 79-85.
- Köksal, Mehmet Fatih. “Bâkî'nin Bilinmeyen Veda Gazeli ve Dîvânında Bulunmayan Bazı Şiirleri”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 10 (2013), 319-330.
- Mecmû'a-i Eş'âr*. İstanbul: Yapı Kredi Araştırma Kütüphanesi, Nadir ve Yazma Eserler Bölümü, Nu. Y 0385, 1a-189b.
- Oğuz, Yunus. *Kelîm-i Eyyûb (Batburunzâde)'nin Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Divan'ı (Tenkitli Metin-İnceleme)*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. (18. Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 2009.
- Şenödeyici, Özer-Ahmet Akdağ. “Mecmualar ve Cönkler”. *Osmanlı Edebî Metinlerini Anlama Kılavuzu*. ed. Özer Şenödeyici 367-388. İstanbul: Kesit Yayınları, 2015.
- Yılmaz, Kâşif (hzl.). *Güftî ve Teşrifâtü's-Şu'arâsı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2001.

EKLER

Yapı Kredi Araştırma Kütüphanesi, Nadir ve Yazma Eserler Bölümü, Nu. Y 0385, vr. 98b.

Yapı Kredi Araştırma Kütüphanesi, Nadir ve Yazma Eserler Bölümü, Nu. Y 0385, vr. 100b.